

תולדות הנחלת הלשון

כינויי עובדים בראי ספרות חז"ל בטקסטים ללימוד עברית כשפה חיה בכורדיסטאן האיראנית

יפה ישראלי

עד לעלייתה ארצה הייתה יהדות כורדיסטאן בבואה מובהקת של החברה היהודית בתקופת התלמוד. המאמר דן בכינויי עובדים מספרות חז"ל המאזכרים בטקסטים ללימוד עברית כשפה חיה, שחיבר חכם שמואל ברוכים (1889-1979), מנהיגה הרוחני של קהילת יהודי כורדיסטאן האיראנית מראשית המאה העשרים ועד לעליית פזורה יהודית זו ארצה בשנות החמישים. טקסטים אלה יצאו לאור בשנת תשס"ב בספרו קובץ כתבים ושירים.¹

הקדמה

בספרות התלמוד והמדרש לתקופותיה השונות, וכן בספרות השכנה לה כגון בתרגומי המקרא, מרובים הכינויים לעובדים השונים בעיר ובשדה, הן בעבודות הצריכות מומחיות והן בעבודות שאינן דורשות מיומנות. יש כינויים שהיו נהוגים בארץ ישראל בלבד, ואחרים שהיו מקובלים בבבל בלבד, או שהיו שגורים בארץ ישראל ובבבל. רובם מקורם בעברית, ואף נמשכו מתקופת המקרא ולשונה, ואחרים הם בארמית ארצישראלית או בבליית; רבים אחרים מקורם בשפה היוונית והרומית ואף בשפה הפרסית (איילי, תשמ"ה: הקדמה).

עד לעלייתה ארצה הייתה יהדות כורדיסטאן בבואה מובהקת של החברה היהודית בתקופת התלמוד. התנאים הכלכליים והחומריים של החברה היהודית בכורדיסטאן השתנו אך במעט מאלה של החברה היהודית בתקופת התלמוד (מוזיאון ישראל, 1981: 20; בראואר, תש"ח: 33-40). המאמר שלפנינו דן בכינויי עובדים מספרות חז"ל,² המאזכרים בטקסטים ללימוד עברית כשפה חיה, שחיבר חכם שמואל ברוכים (1889-1979),³ מנהיגה הרוחני של קהילת יהודי כורדיסטאן האיראנית מראשית המאה העשרים - עד לעליית פזורה יהודית זו ארצה בשנות החמישים.⁴

ד"ר יפה ישראלי היא מרצה בחוג ללשון העברית במכללת דוד ילין. חוקרת את לשונם הארמית היהודית החדשה של יהודי כורדיסטאן האיראנית. פרסומים עיקריים: הספרות שבכתב בארמית החדשה של יהודי כורדיסטאן הפרסית, (תשס"ט), 281-300; עת שערי רצון בארמית-יהודית חדשה בניב סקיו, חלקת לשון, גיליון 46, (תשע"ד), 39-57.

- 1 ראו מאמר קודם של המחברת בגיליון 101 של הד האולפן החדש (ישראלי, תשע"ד).
- 2 ההגדרות לכינויי העובדים ומראה המקומות מן המקרא וממקורות חז"ל לקוחים מתוך ספרו של מאיר איילי, אוצר כינויי העובדים בספרות התלמוד והמדרש. (להלן, איילי, 1002).
- 3 להלן: חכם ברוכים. טקסטים אלה יצאו לאור בספרו קובץ כתבים ושירים (ברוכים, תשס"ב).
- 4 כורדיסטאן האיראנית נמצאת במערבה ובצפון מערבה של איראן וגובלת באזרבייג'אן (צפון) ובכורדיסטאן העיראקית (מערב). על כורדיסטאן האיראנית ראו בן-יעקב, תשכ"א.

מהי 'כורדיסטאן'

כורדיסטאן היא מילה פרסית שפירושה 'ארץ הכורדים'. הראשונים שהשתמשו במונח הזה היו כנראה השליטים הסלג'וקים, שושלת תורכית שמשלה במזרח התיכון בשנים 1038-1194 לספירת הנוצרים. אולם מונחים המציינים את הכורדים או את ארצם מופיעים כבר בתקופות קדומות מאוד, החל ב-2000 לפני הספירה, בכתבים של השומרים והאשורים (מוזיאון ישראל, 1981: 16). כיום רובה של כורדיסטאן כלול בתורכיה, חלק ממנה באיראן, והחלק הקטן ביותר מצוי בעיראק. היהודים ישבו ברובם בחלק העיראקי ומקצתם בחלק האיראני ובחלק התורכי של כורדיסטאן, עד לעלייתם ארצה בשנות החמישים של המאה העשרים (בן-יעקב, תשכ"א: 9; הופקינס, תשנ"ג).

לפי המסורת שבעל-פה, הנפוצה בקרב יהודי כורדיסטאן והנזכרת בכתבי הנוסעים השונים שביקרו בכורדיסטאן במשך הדורות, הם מצאצאי היהודים שהוגלו מישראל ומיהודה בידי מלכי אשור, המכונים בדברי הנביא: 'האובדים בארץ אשור' (ישעיהו כז, יג), כאשר 'לכד מלך אשור את שמרון ויגל את ישראל אשורה ויושב אותם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי' (מלכים ב, יז, ו). חוקרים אחדים אשר חקרו את יהודי כורדיסטאן נוטים לאשר את המסורת הזאת כנכונה לפחות בחלקה. אפשר להניח בוודאות שיהודי כורדיסטאן כוללים בתוכם, בין השאר, שרידים של גולי ישראל הקדומים (בן-יעקב, תשכ"א: 11-15; בראואר, תש"ח: 17-50).

כורדיסטאן נזכרת מעט מאוד בתלמוד, למרות קרבתה הגיאוגרפית למרכזי התלמוד סורא, נהרדעא ופומבדיתא. העיר הכורדית היחידה שנזכרת בתלמוד היא אירביל (ארבילא), שהיא אחת הערים העתיקות בעולם. הסיבה לקשר רופף זה היה החיץ של האזור ההררי של צפון כורדיסטאן, שמנע קשר של ממש עם מרכזי התלמוד שבשפלה הדרומית. הרים תלולים, אקלים קשה בחורף ובאביב וסכנה מתמדת של שודדי דרכים גרמו לניתוק כמעט מוחלט של מרכז אחד למשנהו, מצב שנמשך כמעט ללא שינוי עד ימינו, כאשר נסללו כמה כבישים והחלו להשתמש ברכב ממונע. ובכל זאת, למרות הקשר הרופף עם מרכזי התלמוד, יהדות כורדיסטאן היא בבואה מובהקת של החברה היהודית בתקופת התלמוד (מוזיאון ישראל, 1981: 20; בראואר, תש"ח: 33-40).

התנאים הכלכליים והחומריים של יהודי כורדיסטאן השתנו אך במעט מאלה של החברה היהודית בתקופת התלמוד. דור או שניים קודם לעלייתה של פזורה יהודית זו ארצה בגל העלייה הגדולה בשנות החמישים של המאה העשרים, התפרנסה רוב האוכלוסייה היהודית מעבודת אדמה, מקנה ומרעה, וממלאכות אחרות של חברת איכרים כגון טווייה, סריגה, אריגה, תפירה וצביעת בגדים. בערים ששכנו ליד נהרות רבים היו רפסודאים, שעסקו בהעברת עצים לבניין וסחורות מאזור ההר לערים מרכזיות בשפלה. כאשר הייתה נטייה כללית בעולם למעבר מן הכפר אל העיר, גדלה אוכלוסיית הערים והתרבו בעלי המלאכה האופייניים לעיר, כגון סנדלרים, חייטים, קצבים, נגרים, צורפים, חנוונים למיניהם, סוחרים ורוכלים. אלה האחרונים היו מעין מתווכים בין העיר והכפר, משום שהיו לוקחים סחורות אופייניות, כגון דברי סדקית, סוכר, תה, קפה וכיוצא בזה, מוכרים אותן בכפרים וחוזרים עם תוצרת חקלאית, כגון חיטה ושעורה, אורז, שומשום וזירעונים, פרות מיובשים, עורות, פרוות ועפצים (שמהם היו מכינים דיו וצבעים) ועוד (מוזיאון ישראל, 1981: 31-32).⁵

5 ראו גם בן-יעקב, תשכ"א: 15-16; בראואר, תש"ח: 181-184.

יחס חז"ל למלאכה ולעושיה

החכמים בתלמוד ובמדרש, עם היותם עוסקים בלימוד תורה, דיברו בשבחה של המלאכה ובחשיבותה. יש מהחכמים המתייחסים אליה לא כאל בעלת ערך עצמי אלא כמביאה תועלת חומרית החיונית לקיומו של אדם או כמסייעת למימושם של ערכים אחרים, מוסריים ודתיים; ויש הרואים בה ערך מוסרי ודתי בפני עצמו. אך היו גם חכמים, הן בין התנאים והן בין האמוראים, שהסתייגו מן העבודה (איילי, תש"ם: 176-146).

חכמים רבים, תנאים ואמוראים, היו מתפרנסים מיגיע כפיהם. למשל: אבא אושעיה מן הכובסים היה; ר' יוסי בן חלפתא פושט עורות היה; ר' יהושע בן חנניה פחמי (או עושה מחטין) היה, וכותלי ביתו השחירו מהעשן; ר' חנינא בן דוסא עסק בשיבוב, סיתות ומירוק אבנים; ר' מאיר היה כתבן טוב ומבחר; ר' אבא בר זמינא עסק בחייטות; רב פפא הכין שיכר; ועוד רבים. כמו כן מוצאים אנו חכמים רבים, שלשמותיהם ניתוסף כינוי של מלאכה, אלא שאין ודאות שהכינוי בא להם מפני שאכן עסקו במלאכה זו: ר' יוחנן הסנדלר, ר' יצחק נפחא, ר' יהודה נחתום, ר' אמי אסיא (רופא), ר' אבין גרא, ר' יהודה חייטא, ר' יהודה הבסם, ועוד עשרות דוגמות כאלה (איילי, תש"ם: 196-183).

כינויי עובדים בטקסטים ללימוד עברית כשפה חיה

כינויי העובדים בטקסטים ללימוד עברית כשפה חיה בכורדיסטאן האיראנית הם בעיקר במשקל קטל ובמשקל קוטל. כינויים לעובדים בעבודה חקלאית - גנן, פועל, קוצר; כינויים לעובדים בעבודות הבנייה - בייר, בנאי; חייט הוא כינוי לעובד בעבודות הלבשה; נגר, נפח וצורף - כינויים לעובדים בעבודות חרושת עץ וברזל; טבח, נחתום ורחיי - כינויים לעובדים בהכנת מזון; וכן כינויים לעובדים בשירותים שונים - חובל, חמר, משרת, סבל, ספר ורופא.⁶ כינויים אלה מוינו במאמר לערכים על פי משקליהם. כל ערך מתייחס לטקסטים מספרו של חכם ברוכים (ברוכים, תשס"ב), והן תמצית הכתוב על הכינוי בספרו של איילי (איילי, 2001).

1. אומן, אומנות ומלאכה

אומן: 'אומן יודע לנקר את הרחים [הרחיים]' (ברוכים, תשס"ב: 192); 'סכין בשר הביאה חלודה. ואוליכנה אצל אומן לצחצח אותה.' (ברוכים, תשס"ב: 215). בטקסטים שלפנינו, כמו בספרות חז"ל, בדרך כלל המונח אומן מציין את העובד המומחה במקצועו. האמן שבמקרא, 'מעשה ידי אמן' (שיר השירים ז ב), הוא האומן בלשון המשנה והתלמוד. (איילי, 2001: 27-29).⁷

אומנות: 'לוי ויצחק שכנו בפרס עיר הגדולה. ללמוד אומנות. ואני בעירי יותר מהם למדתי. וגם קניתי כלי אומנות ועושה בהם מלאכה.' (ברוכים, תשס"ב: 188); 'וכל אחד עסק באומנותו שנתלמדו.' (ברוכים, תשס"ב: 227); 'במשך ה' שנים נתלמד חכמת אומנות אירון' (ברוכים,

6 לא נכללו במאמר כינויים של בעלי תפקידים בקהילה כמו חזן, חכם, מוהל, שוחט ועוד.
7 ההנחה כי באומרם אומן מתכוונים המקורות למומחה במקצועו, מתחזקת ביותר כשמופיע כינוי זה מול המושג הדיוט ובניגוד לו, כגון: 'עושיין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן' (מועד קטן פרק א, משנה י). וכן יש שמציינים 'מעשה אומן', להדגיש את המומחיות הנחוצה במלאכה מסוימת (בבא מציעא, פרק ח משנה ז). ויש עובדים במלאכה מסוימת שלכינויים נוסף השם אומן, כגון: 'טבח אומן' (בבא קמא צט, ע"ב) ומשתמע מכך שיש גם טבח הדיוט. ייתכן שמשום שעבודתם של מקיז הדם והמוהל הצריכה מומחיות יתרה בשל פיקוח הנפש וסכנת הנפשות שהיו כרוכים בה, נקרא בעל מקצוע כזה במקורות חז"ל אומן סתם, או אומנא (בבא בתרא כא, ע"א). (איילי, 2001: 27-29).

תש"ב: 241-242). בטקסטים שלפנינו כמו בספרות חז"ל, האומנות נרכשת על ידי לימוד. כמו שנאמר: 'אי זו מצוות האב על הבן (--)) וללמדו אומנות' (תוספתא קידושין א יא). (איילי, 2001: 28-27)

מלאכה: 'אהרן בעירו עושה מלאכה'. (ברוכים, תש"ב: 212); 'ופינחס היה עוסק במלאכת מחט' (ברוכים, תש"ב: 227). 'מתי נתלמדת מלאכת אריגה'. (ברוכים, תש"ב: 205).⁸ בטקסטים שלפנינו כמו במקורות המקרא וחז"ל, המונח מלאכה כולל כל עבודה. מלאכה בשדה ומלאכה בעיר, מלאכה הדורשת מומחיות ושאינה דורשת זאת (איילי, 2001: 28-27).

2. כינויי עובדים במשקל קטל

פְּיִיר: 'בייר חופר בור בחצינא' (ברוכים, תש"ב: 189).⁹ בספרות חז"ל הכינוי בייר משמעותו חופר בור למים. כגון: 'אבל נותן הוא לבייר לשתות' (שביעית, פ"ח מ"ה). אולם הרמב"ם בפירושו על משנה זו בשביעית, מפרש: 'הוא המספק מים לבני אדם מן ביר ומקבל שכרו על כך' (לפי איילי, 2001: 30).

בנאי: 'חלון שלנו נשברה. כותל הבית נטוי ליפול. תקרא נגר ובנאי יבוא לתקנם' (ברוכים, תש"ב: 191). הכינוי בנאי לעוסק במלאכת הבנייה ולעתים גם הריסה מובא מספר פעמים בספרות חז"ל, במשנה, בתוספתא, בשני התלמודים ובמדרשים. כגון: 'הבנאי שקבל עליו לסתור את הכותל' (בבא קמא פ"ט מ"ג). נראה שהבנאי עסק גם בקירוי התקרה או הגג (איילי, 2001: 31-30).

גנן: 'גנן עושה שדה ערוגות וזורע בתוכה. ומשקה במים ותצמיח. עוקר העשב מתוכה ומשליכו כדי שתזרע הגן שוה. ועושה גדר לגן שלא יעברו בו. בקיץ עושה סוכה יושב בה'. (ברוכים, תש"ב: 189). הכינוי גנן מצוי בספרות התנאים ובספרות האמוראים, בבלי ובירושלמי, כגון: 'ונמכרין לגננים לזבל' (יומא, פרק ה משנה ו). בדרך כלל יוחסו כינויים אלה לבעלי בתים, מגדלי ירקות ומוכריהם, אבל ייתכן מאוד שמתכוונים גם לעובדים שכירים, מומחים בענף זה, שבעל הבית שכר אותם. במקורות משמשים גם הכינויים גננא, גינא (איילי, 2001: 20-21). **חייט:** 'חייט תופר במחט וגם במכונת תפירה' (ברוכים, תש"ב: 189).¹⁰ הכינוי חייט לתופר בגדים, עוסק בחוט ובמחט, שכיח מאוד בלשון חז"ל. כגון: 'לא יצא החייט במחטו' (שבת פ"א מ"ג). (איילי, 2001: 37-38).

חמר: 'חמר טוען משא על החמור. נוהג אותו בעץ' (ברוכים, תש"ב: 189). הכינוי חמר לנוהג בחמור להעברת משאות או המשכיר חמורים, שכיח מאוד במקורות חז"ל. (איילי, 2001: 73-74). **נגר:** 'נגר עושה מלאכה במעצד. חותך זכוכית ביהלום. במקצועה מחליק ומיפה עצים. בעפרון

8 אף על פי שמשמשים בספרות חז"ל הרבה בפועל 'ארג', הכינוי 'אורג' אינו מצוי כלל. הכינוי המצוי והשגור ביותר לאורג, בכל הספרות התלמודית והמדרשית הוא גרדי. (איילי, 2001: 37). הכינוי גרדי לאורג אינו מופיע בטקסטים שחיבר חכם ברוכים. וגם בטקסטים שחיבר חכם ברוכים לא הוזכר הכינוי אורג, אך נעשה שימוש בפועל 'ארג' ובצירוף 'מלאכת אריגה'.

9 חצינא - (ארמית, מיוונית axine) קרדום, מעין מכוש. משמש בלשון חז"ל. (אבן-שושן, תשל"ה).

10 מחט - משמש בספרות חז"ל: 'מחט שניטל חרירה או עוקצה' (כלים יג ה). מכונת תפירה - עברית חדשה. (אבן-שושן, תשל"ה).

עושה סימנים. במשור חותך עצים. במחוגה מצייר ציורים.¹¹ מחבר לוחות במסמרים. בוקע עצים בגרון. עושה דלתות וכסאות וחלונות'. (ברוכים, תשס"ב: 189-193). הכינוי נגר במקורו משמועו חָרֵשׁ, אומן, אך לרוב נתייחד שימושו ונפוץ לחרש-עץ. הוא אינו משמש במשנה, אבל שכיח בתוספתא ובשני התלמודים - ירושלמי ובבלי. כגון: 'נגר שקבע מסמר בשידה בתיבה ומגדל' (תוספתא בבא קמא י ח). במשנה משתמשים בכינוי חָרֵשׁ. שני הכינויים, נגר הארמי וחרש העברי זהים. (איילי, 2001: 48-49).

נפח: 'נפח נופח במפוח על האש'. (ברוכים, תשס"ב: 189).¹² הכינוי נפח נפוץ לחרש הברזל. בספרות הארצישראלית משמש בדרך כלל נפח, נפחין (כלים פי"ד מ"ג). בתלמוד הבבלי מופיע כמה פעמים הכינוי נפחא (ברכות לד ע"א). (איילי, 2001: 50).

סבל: 'סבל נושא בכתף... סבל סובל על כתף. וכורך חבל על המשא ונושא. בדרך ביני ביני ינוח ממשאו. ישליך את המשא במקום שקבעו לו. נותנים לו שכרו ומה שקצבו לו. כל סבל נאמן ירויח יותר מחברו. סבל שקרן או גנב יפסיד. אין נותנים בידו משאות למשוך. נמצא מי הוא נאמן ירויח. מי הוא שקרן וגנב יפסיד. והמשכיל ישמע ויבין' (ברוכים, תשס"ב: 194-195). הכינוי סבל לנושא משא נמצא כבר במקרא (נחמיה ד ד), אך מצוי מעט בספרות התנאים (תוספתא בבא מציעא יא ה). (איילי, 2001: 79-80).¹³

ספר: 'ספר מגלח שער בתער ומקיז דם באיזמיל'. (ברוכים, תשס"ב: 189).¹⁴ הכינוי ספר נפוץ בספרות חז"ל למספר שער האנשים, והוא הגלב שבמקרא ('תער גלבים', יחזקאל ה א). עבודת הספר הייתה חשובה מאוד להיגיינה של הציבור, ולכן גם התיירו לו לעסוק במלאכתו בימי אבלו, אם 'אין שם אומן אלא הוא' (ברייטא במועד קטן יא ע"ב). (איילי, 2001: 84).

רחיי: 'רחיים טוחנת חטים. רחיי לוקח מעשר מן החטים'. (ברוכים, תשס"ב: 192). לא מצאתי במקורות כינוי רחיי לטוחן קמח ברחיים.¹⁵

11 גרזן - משמש במקרא: 'לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן' (דברים כ יט); משור - במקרא משור, במדרש: מְשֹר. המסור הוא כלי-מלאכה לחיתוך חומר מוצק (עץ, מתכת); מעצד - כלי של נגרים, כעין מפסלת או מקצועה להקצעת קרשים ולהחלקתם. 'מעשה ידי חרש במעצד' (ירמיה י ג); 'המעצד והאזמל והמפסלת והמקדח שנפגמו' (כלים יג ד). בעברית החדשה - מכשיר-נגרים בתבנית להב-סכין אחוז בשתי ידיות ומשמש להקצעת גזרי עצים או לביקועם; מקצועה - כלי-נגרים המשמש להקצעת עצים ולהחלקתם: 'חרש עצים נטה קו, יתארהו בשרד, יעשהו במקצועות' (ישעיהו מד יג); עיפרון - עברית חדשה; מחוגה - מכיר-שרטוט להתוות בו מעגלים וקשתות, למדידת קטעים וכדומה: 'יעשהו במקצועות, ובמחוגה יתארהו' (ישעיהו מד יג). (אבן-שושן, תשל"ה).

12 מפוח - מכשיר המשמש לליבוי אש אצל נפח, לניפוח זכוכית וכדומה. משמש במקרא (ירמיה ו כט) ובספרות חז"ל 'אין נופחין במפוח' (תוספתא ביצה ג טו). (אבן-שושן, תשל"ה).

13 המקביל במקורות לכינוי סבל הוא כתף, המצוי הרבה בספרות הארצישראלית, התנאית והאמוראית, אך נראה שלא היה שגור בפי אמוראי בבלי. (איילי, 2001: 80).

14 תער - סכין לגילוח, משמש במקרא 'והעבירו תער על כל בשרם' (במדבר ח ז); איזמיל - במקורות חז"ל שתי משמעותות למילה אזמל: מפסלת צרה לפיסול, לסיתות אבנים, לחריתה וכדומה: 'המעצד והאזמל והמפסלת' (כלים, יג ד) או סכין לניתוחים: 'אין בשר המת מרגיש באזמל' (שבת, יג ע"ב). (אבן-שושן, תשל"ה).

15 הכינוי טוחן למי שעוסק במלאכת הטחינה נדיר בספרות חז"ל, אף על פי שמלאכת הטחינה מוזכרת הרבה, הן במקרא (כגון 'טחננו ברחים', במדבר יא ח; 'ויהי טוחן בבית האסורים', שופטים טז כא), והן בספרות התנאים והאמוראים. הוא מופיע במשנה פעם אחת, 'המוליך חטים לטוחן כותי או לטוחן עם הארץ' (דמאי פ"ג מ"ד). אולי משום שמלאכה זו נעשתה בדרך כלל בבית, בידי בני המשפחה. (איילי, 2001: 56 והערה 170). בטקסטים ללימוד עברית כשפה חיה שחיבר החכם ברוכים לא מוזכר הכינוי טוחן.

3. כינויי עובדים במשקל קטל

חובל: 'אוניה היתה מוכנת לנסוע. היום אינה נוסעת. עדיין משאות נשארו להטעין אותה. מחר נוסעת. בכח האש הולכת בים. חובל יודע באיזה דרך מוליך אותה. בכח חכמה שלמד מהמורים'. (ברוכים, תשס"ב: 188). הכינוי חובל לציון ספן, משמש במקרא. כגון: 'מלחייך וחובלייך' (יחזקאל כז כז).¹⁶

פועל: 'פועל עושה עסק בחצינא'. (ברוכים, תשס"ב: 189); 'שכרתי פועל אחד להבקיע עצים'. (ברוכים, תשס"ב: 193).¹⁷ ברוב המקורות בספרות חז"ל שבהם מדובר על פועל, הכוונה היא לפועל שכיר בחקלאות, שבו נעזרים גם לשליחויות ולשמירה. כגון: 'המוציא פועליו לשדה' (מעשרות, פרק ג משנה ב). (איילי, 2001: 13-14).

צורף: 'צורף מתיך כסף וזהב בכור'. (ברוכים, תשס"ב: 189);¹⁸ 'הנה שלחתי אצלך בן אחי יוסף ללמדו אומנות צורפי'. (ברוכים, תשס"ב: 233-234). צורף הוא המתיך המזקק את המתכת בכור. במקרא בדרך כלל הכינוי צורף מתכוון לזה שיוצק את המתכת (כסף וזהב) ומעצבה לכלי או לפסל. (שופטים יז, ד). בספרות התלמודית מורה הכינוי צורף על העוסק במלאכת ההתכה. (ויקרא רבא, לא ב). (איילי, 2001: 51).

קוצר: 'הקוצר קוצר הזרע במגל'. (ברוכים, תשס"ב: 189).¹⁹ הכינוי קוצר משמש במקרא (עמוס ט, יג).²⁰

רופא: 'רופא אוחו גיד החולה לראות מה חוליו. ועושה רפואות ונותן לו. וגם מכה במחט של רפואה על הבשר'. (ברוכים, תשס"ב: 189); 'נגח שור את אשה וקרע כרסה. באו רופאים לרפאותה. ותפרו את עור כרסה. ונתנו עליה סם רפואה. חודש אחד שמו עליה לרפאתה'. (ברוכים, תשס"ב: 194); 'לך אצל רופא מובהק לראות מה חוליך'. (ברוכים, תשס"ב: 213). הכינוי רופא למרפא חולים נמצא כבר במקרא (שמות טו, כו). כינוי זה נזכר הרבה בספרות התלמודית והמדרשית. עבודתו של הרופא כרוכה בסיכונים ואפילו הוא 'רופא אומן' (תוספתא בבא קמא, ו יז). מלבד רופא אומן ששכרו מרובה (סנהדרין, צא ע"א) יש גם רופא מומחה (עבודה זרה, כח ע"א). הרופא נמנה בין עשרה דברים שחסרונם בעיר אוסר על תלמיד חכם לדור בתוכה (ברייתא סנהדרין, יז ע"ב). (איילי, 2001: 90-91).²¹

16 בספרות חז"ל משמש הכינוי ספן לנוהג בספינה ומשיטה. (שביעית פ"ח מ"ה). אולם הרמב"ם מפרש כינוי זה: בעל הספינה. בקשר להשטת ספינות נמצא גם הכינוי המקראי מלח (קהלת רבא ט ח). כן נמצא הכינוי נווט, נוטיא בלשון רבים. (בראשית רבא, יב יב). סביר לומר שלא היו עוסקים במלאכה זו בארץ ישראל מעוטת הנהרות אלא בבבל, שרבו בה התעלות בסביבת החכמים (איילי, 2001: 83-84).

17 להבקיע עצים - במקרא משמש בק"ע במשמעות זו בבניין קל: 'בוקע עצים' (קהלת ה, יט) ולא בבניין הפעיל. (אבן-שושן, תשל"ה).

18 כור - תנור-התכה, מכשיר שלבים בו אש לשם התכת מתכות. משמש במקרא ובספרות חז"ל: 'כהיתוך כסף בתוך כור' (יחזקאל כב כב), 'כור של צורפי זהב' (שבת ח ד).

19 מגל - מכשיר העשוי סכין עקום לקצור בו תבואה ועשבים. משמש כבר במקרא: 'שילחו מגל כי בשל קציר' (יואל ד יג).

20 במקורות חז"ל משמש חֲצָדָא, חצודה כינוי לקוצר בתבואה. וכל קוצר בנביאים ובכתובים מתורגם 'חצדא' או 'חצודא'. אפשר שהיה זה פועל מיומן לעבודה זו. (איילי, 2001: 22).

21 בשני התלמודים רב השימוש בכינויים הארמיים אסא, אסי, אסיא, לכינוי רופא. נראה שבתקופת האמוראים גבר השימוש בכינוי אסיא הארמי על הכינוי רופא. (איילי, 2001: 90-91).

4. כינויי עובדים נוספים

משרת: 'משרת אחד היה שואב מים מבור' (ברוכים, תשס"ב: 199). הכינוי משרת מצוי במקרא ובספרות חז"ל (ירושלמי, נדרים פט, משנה א ע"ב). (איילי, 2001: 70).
נחתום: 'נחתום בוער תנורו באש ואפה לחם'. (ברוכים, תשס"ב: 189).²² נחתום הוא כינוי לעוסק בהכנת הפת ובאפייתה ובמכירתה, והוא האופה במקרא (בראשית מ ב). הכינוי נחתום מאוזכר רבות במקורות חז"ל, יותר מכל שאר בעלי האומנויות, כיוון שרבים נזקקו למלאכתו יום יום. (איילי, 2001: 57).²³

סיכום

במאמר זה הוצגו כינויי עובדים ובעלי מלאכה בראי ספרות חז"ל המוזכרים בטקסטים ללימוד עברית כשפה חיה בכורדיסטאן האיראנית, שחיבר חכם ברוכים. כינויים אלה מצביעים על כמה מן המלאכות השונות שנתקיימו בקהילה של יהודי כורדיסטאן האיראנית, ומוסיפים נדבך על הידוע לנו על חיי הקהילה בפזורה יהודית זו.

מקורות

אבן-שושן, א' (תשל"ה). המילון החדש. ירושלים: קריית ספר.
 איילי, מ' (2001). אוצר כינויי עובדים בספרות התלמוד והמדרש. הקיבוץ המאוחד.
 איילי, מ' (תש"מ). מעמדו של הפועל השכיר ויחסי עובדים ומעבידים בספרות התלמוד והמדרש. חיבור לשם קבלת תואר 'דוקטור לפילוסופיה'. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
 בן-יעקב, א' (תשכ"א). קהילות יהודי כורדיסטאן. ירושלים: מכון בן-צבי והאוניברסיטה העברית.
 בראואר א' (תש"ח). יהודי כורדיסטאן - מחקר אתנולוגי. ירושלים: המכון הארצישראלי לפולקלור ואתנולוגיה.
 ברוכים, ש' (תשס"ב). קובץ כתבים ושירים. ירושלים: אגודת יד שמואל.
 הופקינס, ס' (תשנ"ג). יהודי כורדיסטאן בארץ ישראל ולשונם. פעמים, 53, עמ' 50-74.
 ישראלי, י' (תשע"ד). סעודת צהריים בטקסט ללימוד העברית כשפה חיה בכורדיסטאן האיראנית, הד האולפן החדש, גיליון 101, עמ' 39-44.
 מוזיאון ישראל (1981). יהודי כורדיסטאן - אורח חיים, מסורת ואמנות. ירושלים: מוזיאון ישראל.

22 בוער תנורו - במקרא משמש בע"ר במשמעות זו בבניין פיעל ובבניין הפעיל ולא בבניין הקל. (אבן-שושן, תשל"ה)

23 במקורות נמצא גם נחתומא, וברבים נחתומיא. בירושלמי מוזכר פעם אחת נחתומר. במקורות נמצא גם נחתום שעוסק בבישול. (איילי, 2001: 57).